

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՒՌՆԻԱՅ

ԳԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԻՆՆԵՒՍԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՒՌՆԻԱ ՈՒՐԲԱԹ 23 ՅՈՒՆՎԱՐԻ 1859

ՌԻՒ 589

ԶՄԻՒՌՆԻԱ, 23 ՅՈՒՆՎԱՐԻ

ԳԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Եւրոպայի լրագրութեանց էջերը լեցուն են մանրամասն տրամաբանութիւններով և մեկնութիւններով՝ զիւրայ հաւանականութեան և մօտաւորութեան պատերազմի մը, որուն տեսարանը պիտի ըլլայ բարձր խաղի մը:

Այս երկրի վիճակը, ստուգելու հանդարտ չէ և գրգռութիւնը կը շարունակուի ժողովրդեան մեծագոյն մասին մէջ: Յայտնի է որ խաղաղութիւնը իմաստուն չէ երկրի թագաւորութեան ժողովուրդը, որ շատ տարիներէ հետեւ Լատիոյ իշխանութեանը ներքէ կը գտնուի, գոհ չէ այս իշխանութենէն, և կը փափաքէ իւր անկախութիւնը և իւր ազատութիւնը ձեռք բերել, ինչպէս 1848ին փորձ մը փորձեցին և չյաջողեցան: Խաղաղութեան հայրենասիրութեան հօրը ինչպէս կը տեսնուի, տակաւին մարած չէ, մանաւանդ որ Վարտենիոյ լրագրութիւնները անդադար կաշխատին այս հօրը անչէլ պահելու և կարելի եղածին չափ բոլորեցնելու: Աւստի եթէ ապստամբութիւն մը ծագելու ըլլայ բարձր խաղի մէջ, թէպէտ և խիստ դժուար է, ըստ որում Լատիոյ կառավարութիւնը ամեն կերպ զգուշութիւնները ի գործ դրած է և կը տեսնուի թէ խաղի մէջ և զոյժ Լատիոյ զօրաց բանակը 140 հազար հոգի կը հասնի այժմ, ի վերայ այս ամենայնի եթէ ապստամբութիւն մը ծագելու ըլլայ, կը տեսնուի, տարակոյտ չկայ թէ Վարտենիոյ տէրութիւնը պիտի փութայ օգնութիւն իրենց խաղաղութեան, որ իւր հայրենակիցներն են: Արեւմտեան անմիջապէս պատերազմ պիտի հրապարակուի Լատիոյ և Վարտենիոյ տէրութեան մէջ: Լատիական լրագրաց զրուցածին նայելով, այսպիսի դիպուածական պարագայի մը մէջ, Բրուսիան և բոլոր Եւրոպական պիտի միաւորուի Լատիոյ հետ ի պաշտպանութիւն անոր իրաւ:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Թշուառութեան մէջ պէտք է յաւանգարել:

(Եւրոպական թիւն: 1)

Վաղղիացին քանի մը միտքարտեան խօսքեր ըսելով՝ երիտասարդը հետը սենեակը տարաւ որ մանրամասնաբար հարցնէ անոր թշուառ վիճակին պատճառը: Ինչո՞ք ստուտի բոլորեցան մէջ ըլլալով բոլոր կրած վիշտերը ու նեղութիւնները մի առ մի կը պատմէր, նմանապէս վաճառատան մը մէջ ունեցած իւր 1200 թալէր գրաւագրութիւն, որով հազիւ թէ իւր ապրուստը կը հոգար, հոյ ճարակ ըլլալ և ալ ստակ մը չունենալը կը փայտէր: Վարդէր քանի որ մանրամասն անդեկութիւններ կուտար աւելի ևս կը յուսահատէր, մօրը ու քրոջը վիճակին հրաշքի ցաւալի ըլլալը նկարագրելով ինքն ալ յայտնապէս կը մանար, ու անոնց նորոգումները ըլլալուն անկարող ըլլալուն համար Վարտենիոյ թագաւորութեան դէմ կը գտնուէր: ու երթալով այն աստիճան տրտմութեան և բանգործականաց մէջ կը յիշար որ տատապելոց վերջին թշուառութիւնը կը համարուի:

Տրոքէնքուր հասկցաւ որ այս պարագային մէջ միտքարտեան խօսքերը անօգուտ են, որով հետեւ Լատիոյ վիշտեալ ու նուազեալ ոգին կենդանացնելու համար գործադրութիւն պէտք էր և ոչ թէ միտքարտութիւն: Եւրոպական ըլլալուն համար չէր կրնար ազդու կերպով օգն:

(1) Տես լրագրոյ նոյն թիւնը:

անցը: Սիւս կողմանէ կը տեսնուէր թէ Գաղղիան մեծ համակրութիւն կը ցուցնէ Վարտենիոյ տէրութեանը: Կամայապէս Ռուսիոյ և Վարտենիոյ կառավարութեանց մէջ եղած մտերմութեան հետեւ Վարտենիոյ յայտնի է ամենուրեք: Թէպէտ Գաղղիան և Ռուսիան յայտնի կերպիւ չեն զրուցեր այժմ թէ Վարտենիոյ օգնութեան պիտի երթան, սակայն եթէ Եւրոպական Լատիոյ կառավարութեանը հետ միաւորուելու ըլլայ, անտարակայնի Վարտենիան միակ պիտի չմնայ: Այս պարագայի մէջ Լատիոյ և անշուշտ անտարբեր հանգիստեան չլինար մնալ: Թէպէտ այժմ իւր քաղաքականութիւնը համաձայն է Լատիոյ կառավարութեան քաղաքականութեան հետ, այսու ամենայնիւ եթէ 1848ին անցքեր յիշելու ըլլամք, կը տեսնուի թէ Լատիոյ մեծ փոփոխութիւն չլինար ունենալ: Եւրոպական կառավարութեան այժմեան բարեկամութեանը վրայ:

Եւրոպական թիւնի և Եւրոպայի զանազան տէրութեանց քաղաքական հակամարտութեանց վիճակը ի մասին դիպուածական ապստամբութեան իրաւի մէջ: և այս վիճակը ուղեցնէ համառօտիւ գծագրել այս տեղ ի տեղեկութիւն մեր յարգոյ ընթացողաց, որպէսզի կարող ըլլան աղէկ իմանալու զմեծ երկիրը՝ զոր պատերազմի ձայնը պատճառէ Եւրոպայի հասարակութեան վրայ: Եւրոպայի ձայնը հիմաւոր է թէ անհիմա չմը տարակրօսիւր առջիմ բացասական կերպիւ պատասխանելու այս հարցմանը, միաբանութեամբ Եւրոպայի գլխաւոր լրագրութեանց: Վարտենիոյ ապագային Լատիոյ է միայն դիտելի: Լատիական հիմաւոր ստորագրէ այն է որ ինչպէս առաջիկայ յօդուածոյ սկիզբը ըսինք, բարձր խաղի մէջ միտքերը հանդարտ չեն և գրգռութիւնը կը շարունակուի: Լատիական անդադար զօրք կը յուղարկէ խաղի մէջ ունեցած իւր երկիրները և մանաւանդ Վարտենիոյ սահմանագրութիւնը: Այս վերջին տէրութիւնն ևս իւր կողմանէ զին:

նութիւն ընել երիտասարդին, ինչու որ իւր քանի մը ընկերներուն պիտոյքը հոգալու ստիպուած ըլլալով՝ չէր բաւեր աղտոտ զանկա այն թշուառութեան խորխորատէն, որուն մէջ գալ հալածութիւն էր, ուստի պէտք էր աւելի առատաձեռն հարուստի մը դիմել: Տրոքէնքուր չուտով մը միտքը գրածը ի գործ դնելու վճռեց: Իրեն համար մէկէ մը օգնութիւն ուղած չըլլալուն պատճառաւ, ուրիշ համար համարձակութեամբ կրնայ գրել, և եթէ խնդիրը մերժուելու ալ ըլլար, միայն սիրտը կրնէ դառնալ առանց անպատուութիւն մը գալու իրեն: Արեւմտեան տարաբաղդի երիտասարդին քանի մը քաջալերական խօսքեր ըսելէն ու անոր վիճակին բարելաւութեանը հոգ տանելու խոստումներ ընելէն ետեւ ճամբայ ելաւ Բուլք գերակումին պանդոկը երթալու:

Եւրոպական սրտման մէջ հօրմէն մնացած ժառանգութիւնը գեղութեամբ կը վայելէր: որովհետեւ իւր հայրը ուրիշիմը միաբանութեան հետեւ իւր բոլոր ստացուածքը ծախուած ձեւացնելով, կառավարութիւնը չէր կրցեր գրաւել անոր հարստութիւնը: Բուլք շարունակ չափազանց ծախքեր ընելուն ու մէկու մը խնդիրը չմերժելուն համար՝ կը նմանէր այնպիսի աղբիւրներու, որոնց ջուրերը անընդհատ կը հոսին ամեն ճանապարհորդներու համար: Եւրոպական քանի մը այլաբանական բնութեանց ահը ըլլալուն, շատ անգամ իւր բարի դիտաւորութիւնները չէր կրնար կատարել, որովհետեւ վատ:

ուորական պատրաստութիւններ կը տեսնուէր և աւստրիական խաղիոյ սահմանագրութիւնները ունեցած իւր ամբողջները կը զօրացնէ և անոնց մէջ գտնուող զօրաց թիւը կաւելցնէ և այլն: Այս ամեն շարժումները անշուշտ խաղաղութեան նշաններ չեն: Եւրոպայի և ոչ պատերազմ կը գտնուի: Եւրոպական փոփոխակի զգուշութեան և պատահական խաղիութեանց առաջը առնելու պարզ միջոցներ կրնան ըլլալ:

Վաղղիացաց կայսեր հօրեղոր որդին բարձրապատիւ Լատիոյ իշխանը, ըստ հեռագրական լրաց, արդէն Բուլքին հասեր ու մեծ պատուով ընդունուել է Վարտենիոյ արքունիքէն: Բուլքին Բարձրութեան Վարտենիոյ թագաւորին դստեր Բուլքի իշխանուհոյն հետ նշանուելուն լուրը պաշտօնական կերպիւ կը հաստատուի: Եւրոպայ պարագայի մէջ, այս խնամութիւնը ի մէջ յիշեալ երկու տէրութեանց՝ աննշան բան մը չէ և անոր քաղաքական ազդեցութիւնը անօգուտ չլինար ըլլալ Վարտենիոյ կառավարութեանը:

Այս տէրութեան բարեկամութիւն բացուելու բարեպատեհ առթիւ, վեհախառն Վիլհելմ Կառլ Թագաւորին ըրած գահախօսութիւնը ևս քաղաքական մեծ նշանակութիւն ունի և կերպիւ մը կարգարացնէ զկապածը զոր ունին շատերը ի մասին գիտաւածական կռուոյ մը:

Եւրոպական իշխալ գահախօսութեան վերջին մասը, որ ծանր ուղադրութեան արժանի է:

«Զորիզօնը, որուն մէջ նոր տարին կը սկսի, կատարելապէս յստակ չէ: . . . Սակայն անցելոյն փորձառութեամբ արեւոյցեալ քաղաք անվերջ ընդ առաջ դիպուածոց ապագային: Այս ապագային բարեյաջող պիտի ըլլայ, վասնզի մեր քաղաքականութիւնը հիմնուել է ի վերոյ արդարութեան, ի վերայ ազատասիրութեան և հայրենասիրութեան:

«Սեր հայրենիքը թէպէտ տարածութեամբ փոքրիկ է, սակայն շատ մեծցաւ իւր պատուոյն

նիչ ու խաղաղոյ ըլլալուն շատ անգամ կը պատահէր որ թալէր մըն ալ չէր ունենար: Գլխաւոր այս յարմար ժամանակ մը ընտրելու ու մանաւանդ շատ բնաւորութեամբ թալէրներու երամի պէս Վաղղիային ամեն ամիս եկող ոսկէ գէն հունձքին վրայ յարձակելէն յառաջ՝ պէտք էր գտնալ զանկա և հարկաւոր խնդիրքը ընել անոր:

Տրոքէնքուր դիտել այս բանը և իրեն պէս՝ գերակումն օգնութիւն խնդրելու համար գտնեց ուրիշին ալ իրմէ յառաջ ճամբայ ելած ըլլալը երթալով՝ կը ցածին չափ շուտով կը քալէր, Եւրոպայի երբոր հասաւ Բուլքին, պատասխան տուին իրեն թէ Բուլքը սեպուհը առաւօտէ ի վեր դեռ եկած չէ, և թէ հաւանական է որ խաղաղութեան քաջած ըլլայ ըսին: Վաղեար թէպէտ ևս խաղաղ տներէն կը փախար ու ամենին այնպիսի տներու սեմը անգամ տըր կոխած չէր, ի վերայ այս ամենայնի պարագայներէն ստիպեալ գնաց գերակումին խաղաղութեան տեղը, և քաջայայտ էր որ եթէ զանկա բարեբաղդ առնելի մէջ գտնուելու ըլլար իւր խնդիրքը նպատակաւոր կերպով պիտի ընդունուէր: ուստի մտաւ որ հիմն մէջ, ուր խնդիրը աղետալաններ կանալ օթոցին բոլորաբար անհամբերութեամբ փոխուած կը փոխուէր: տեսաւ որ Բուլքը մեծ սակարկութիւն մը ըրած կը փախար, ոսկիները առջը փոքրիկ բլուրներ ձեւացած երբեմն կը շարունակէր երբեմն կը նուազէին:

Բուլքը սեպուհը առաւօտին հոն գալու տեսնել:

և իւր համարմանը կողմանէ զոր ունի լաւօրոյից տէրութեանց խորհրդոց մէջ. քանզի մեծ է իւր ներկայացուցած դադարաւորներովը և իւր աղբաւ համակրութիւններովը :

«Այս հանգամանքը անշուշտ իւր վտանգները ունի. վասնզի թէպէտեւ մեծ յարգութիւն կը մատուցանեմք հաստատեալ դաշնագրութեանց, բայց և այնպէս չեմք կրնար անգիտ մնալ վրէտալի ձայնից, որ Խալիլի շատ կողմերէն դէպի մեզ կը հասնին :

«Ի՞նչ քանակութեամբ զօրացեալ և մատակարար լով մեր հաստատուն իրաւանցը վրայ, խոհեմութեամբ և անվեհեր սրտիւ սպասենք Վերին Վախճանութեան տնօրէնութեանցը» :

Ինչպէս կը տեսնուի, այս խօսքերը խաղաղա-
ոխրական չեն և ոչ խաղաղութիւն կը փութակեն. այսու ամենայնիւ, մօտ ժամանակներս պատե-
րազմի մը հրատարակութիւնը խիստ դժուար է և անոր հետեւութիւնները շատ վտանգաւոր են գրեթէ լաւօրոյի բոլոր տէրութեանց համար առհասարակ : Այս պատճառաւ, անոնցմէ և ոչ մէկը չուզէր սկիզբ ընել պատերազմի մը հրատա-
րակութեւ, և հետեւեալ կրնանք վստահ ըլլալ ի վերայ տեղեւորութեան լաւօրոյի խաղաղութեւ :

Այս օրինակ է գլխաւոր լրագրութեանց կար-
ծիքը և համադրութիւնը. զոր երկարորէն կը բացատ-
րեն, հիմնաւոր պատճառներ և վստահական վկայութիւններ յառաջ բերելով ի հաստա-
տութիւն իրենց կարծեացը :

Ինչքան որ ի վերջոյ Վերին Վախճան լրագիրը հետեւեալ յօդուածը կը հրատարակէ լաւօրոյի այժմեան քաղաքական կացութեան վրայ :

«Խալիլի խռովութիւնը, նմանապէս գաղ-
ղական լրագրաց բանակաւորութիւնը ընդդէմ Վաստիոյ պատճառ տունին յառաջ բերելու և քննելու զհնարաւորութիւնը պատերազմի մը լաւօրոյի մէջ : Այս ձայնները տարածուեցան ըստ մեծի մասին այնպիսի անձինքներէ և սեղա-
նաւորներէ, որոնք մեծ օգուտ կը քաղեն միշտ իրենց դրամական գործառնութիւններէն այս պիտի պատերազմական ձայներու միջոցաւ :

«Սակայն մեր կարծեմք թէ այժմեան պարա-
գայից մէջ, պատերազմի հիմնաւոր պատճառ մը չկայ ի մէջ գլխաւոր տէրութեանց լաւ-
օրոյի : Խալիլի անհաւատ խնդիրը տակաւին այն աստի-
ճան հասունացեալ չէ, որ անհրաժեշտ հարկ ըլլայ Վաստիոյ կամ Վարտենի քաղաքականու-
թեան նկատմամբ, պատերազմի ձեռք դարնել : Իսկուհեան իշխանութեանց ներքին կարգա-
դրութեան խնդիրը որոշուեցաւ պայմանագրու-

լով զարմանք եկաւ իրեն. ահա ասիկա Տրոքսէն-
քուր, ըսաւ, ինչ զարմանք է որ մեր կատունը
այսպիսի անսովոր այրի մը մէջ եկած ըլլայ :
Օգտեալ կը ինտուէի պատասխանեց Գաղղիացին :
«Պարտաւոր եմ ծանուցելու քեզ, մինակ 2-3
հազար ոսկի մնաց կորսնցնելու, ըսաւ դերա-
կոմար : Սէկ քանի հատ պահեցէք կրկնեց աս
պետը ցած ձայնով :

Շարկաւորութիւն մը ունիք, պարոն, կազա-
չեմ առեք որչափ որ կը հաճիք :

Կամաց, ըսաւ միւս կողմէն Գերմանացի պա-
րոն մը, որ պարոն Բուլքին ետեւը նստած էր,
նախ պէտք է ինձի հարցընել : Ստուգել Վրէմ
պէրիկի պարոնին հետ ընկերացած ըլլալու մոռցած
էի, բայց, պարոն, տալու ստակս իմ հաշուս
համար է, ըսաւ Գաղղիացին :

Ոչ, ոչ, պոռաց Գերմանացին, ամենեւին պէտք
չէ խաղու դրուած ստակէն առնուիլ, վասնզի
ձախորդ կերթայ, թող պարոն ասպետը քիչ մը
սպասէ :

Տրոքսէնքուր այս առաջագրութեան բան մը
չկրցաւ ըսել, ու վերստին շարունակեցին խաղը
բայց ինչպէս որ ներկայ եղողներն ալ կըսէին,
կարծես թէ ասպետին հոն դաւը ձախորդութեւ
պատճառ եղաւ, որովհետեւ պարոն Բուլքը, որ
յառաջ միշտ կը շահէր, սկսաւ հետզհետէ կոր-
սնցընել, անասի որ մէկ քառորդի մէջ առջի
ուշեցած բոլոր ոսկիները աներեւոյթ եղան : Դե-
րակոմար բոլորովին կողոպտուելով անտարբե-
րութեամբ ետ քաշուեցաւ խաղէն. ներքէն, պա-

թեամբ մը, որ այժմ մասն կը համարուի Փա-
րիզի դաշնագրութեան որ 1856ին հաստատու-
եցաւ : Պատուի յիշեալ պայմանագրութեան
դրժողութիւնը թէ ի կողմանէ թուրքաստանի
և թէ ի կողմանէ Վաստիոյ, աղետալի հետեւութե-
թիւններ պիտի ունենայ այս երկու տէրութե-
ց հաւասարապէս :

«Իսկ ի մասին Վերին Վրտանի, գործերը
այժմեան պաշտօնէից ժողովոյն ձեռքը անցնելէ
ի վեր, այն աստիճան անհասարկութիւն և
անկողմնապահութիւն ցուցուց արտաքին քա-
ղաքականութեան ամեն խնդրոց մէջ, զոր երկար
ժամանակէ հետէ ի գործ դրած չէր : Ինչպիսի
այժմեան դահլիճը մինչև ցայսօր երեւելի հան-
դիսացաւ կատարելապէս հետու մնալով և չու-
զելով խառնուիլ օտար տէրութեանց գործոց
մէջ : Անոր այսպիսի ընթացքը չուշացաւ իւր
վրայ բերելու զաշխարհութիւնը և դերախտա-
գիտութիւնը բոլոր աշխարհի : Ստուգ է սակայն
թէ այս դահլիճը բաղձաթիւ կարեւոր գործքեր
ունի իւր վրայ, որոց լուծումը խոհական քըն-
նութիւն կը պահանջէ :

«Երբ Վրագիւղ կառավարութեան այս օրինակ
տրամադրութիւնը ի մասին արտաքին քաղաքա-
կան գործոց կրնայ, կերելի մեզ, երաշխաւորու-
թիւն մը համարուի թէ Վրագիւղի թեթեւամտու-
թեամբ պատերազմի մը սկիզբ չտար, և այսպիսի
պարագայի մը մէջ, կրկարծուի թէ առաւելա-
պէս հակում մը պիտի ունենայ տեղի տալու,
որպէսզի չստիպուի նորէն քանի մը 10 միլիոն
ծախք ընելու : Եթէ անցնինք այժմ Բուլքի
վրայ խօսելու, կը տեսնեմք որ 1853-1856 ա-
մաց պատերազմի ժամանակը, բաւականապէս
յայտնեց իւր ներհակութիւնը և իւր դժգոհու-
թիւնը ի մասին պատերազմաց առանց նպո-
տակի, կամ որոց նպատակը ուրիշ բան չէ,
բայց միայն այս ինչ կամ այն ինչ տէրութեան
փառասիրութեան փափագը :

«Գանք այժմ Վաստիոյ կացութիւնը դիտելու :
Այս տէրութիւնը 1855ին պատերազմ չհրատա-
րակեց երբոր իրեն կուսակից ունէր չորս դաշ-
նակիցները : Սակայն այժմ որ իւր առջի բարե-
կամներէն մէկ քանին կրնան դիւրութեամբ
թշնամութեան ընթացք մը ունենալ, Վաստիոյ
քաղաքականութիւնը հարկաւորապէս պարտա-
ւորեալ է ուրիշ ճամբայ մը և ուրիշ եւք մը
փնտռելու :

«Գաղղիան տակաւին ժամանակ չունեցաւ
չունչ առնելու, զինի 1854-1856 ամաց պատե-
րազմին : Ռուսիան ևս իւր կողմանէ, զբաղեալ
ըլլալով ներքին բարեկարգութեանց հոգովը,

րոն, ըսաւ ասպետին ու կողքը բերել տալով
մեկնեցաւ անկէջ : Տրոքսէնքուր տրտում գէմ-
քով հոն մնաց ու աչքերը ազդուաւոր օժտիկն
վրայ հաստատած կընայէր, որ Վրագիւղի միւս
թարութիւնը ու երջանկութիւնը կը լրացէր էր :
բայց Վրէմպէրի պարոնը փոխանակ դերակոմ-
արին խոհեմ օրինակին հետեւելու, աւելի ևս
խաղու տուաւ ինքընկերը անանկ մէկ ժամանու-
թեամբ մը որոնք հիւսիսային ազգաց սեփական
բնաւորութիւն մըն է : Կերեալ թէ բաղդը ու-
զեց վերստին վարձատրել զՎերմանացին, ու
ըսան առջի դարձեալ ոսկիները «գալ» սկսան :
Լաւկաց պարոնը որչափ որ կը շահէր, այնչափ ևս
յանդգնաբար կը խօսէր ու կը շարունակուէր :

Բայց էի քեզի թէ խաղու դրուած արծա-
թէն առնելը ձախորդութեան պատճառ կը ըլլայ
ըսաւ Գերմանացին դէպ ի Տրոքսէնքուր դառ-
նալով. պարոն Բուլքը քիչ մը բան վերցընելու
դիտաւորութիւն ունեցաւ ու բաղդը անոր հա-
կառակեցաւ :

«Պարոն, իմ դիտաւորութիւնս քեզմէ խնդրել
էր այս ստակը, որ շնորհ ընես. բայց ըսածիդ
նայելով՝ դուր տեղը պիտի աղաչեմ, հարցուց
ասպետը :

Ինչպիսի ստակ տալու է. Ես մի. պոռաց պա-
րոնը : Բայց բարի գործքի մը համար է, կամ
աւելի յայտնապէս խօսիմք ու հայրենակցացդ
մէկուն աղատութեանը կաշխատիմ :

«Պարոն ասպետ, հայրս ըլլայ թէ եղբայրս, ան-
հար է որ անկէ ոսկի մը վերցընեմ, խաղու-

մէկի թողուց զէնքով միջամտութիւնը արտա-
քին քաղաքականութեան ի կախ մնացած խնդ-
րոց մէջ : Սէր այս ամեն զրուցածներէն կը տես-
նուի թէ ամենեւին հաւանականութիւն մը չկայ որ
եւրոպական տէրութեանց մէջ այժմեան եղած
յարաբերութիւնները շիտթուին, բայց միայն
եթէ բոլորովին անակնկալ դէպքեր պատահե-
լու ըլլան, որպիսի են քաղաքական յեղափո-
խութիւնները ընկերակցեալ մեծամեծ խռով-
ութիւններով :

«Ինչպիսիան լրագրութիւնները զանազան
խորհրդածութիւններ կընեն Վարտենի թագա-
ւորին գահախօսութեանը վրայ, զոր ըսաւ
օրէնսդիր ժողովոյն բացուելուն առթիւ : Տե-
լե՛ք՝ Վերին լրագիրը իւր կատարեալ հաւանութիւնը
կուտայ յիշեալ գահախօսութեանը. իսկ Վրագիւղ
լրագիրը՝ ձեռք առնելով վեհափառ Վրագիւղ
Լոմանուէլ թագաւորին այս խօսքերը, «Վրագիւղ
մութեամբ և անվեհեր սրտիւ սպասենք Վե-
րին Վախճանութեան տնօրէնութեանցը», հե-
տեւեալ դիտողութիւնները կընէ :

«Շարկ չէ այժմ գիտնալ թէ ինչպէս պիտի
որոշէ Վախճանութիւնը. քանզի չեմք կրնար
քննել անոր տնօրէնութիւնները : Բայց հարկ
է գիտնալ թէ ինչ ընթացք պիտի բռնէ Վար-
տենի թագաւորը իւր մարդկային ազատ կամ-
քին սահմանեցը մէջ : Կը պարտաւորուի հաւա-
տալ, երթադրելով թէ բանաւոր անձ մըն է,
թէ աւելի բան մը պիտի չընէ բաց յայնմանէ,
որուն Գաղղիոյ զօրութիւնը պաշտպան պիտի
ըլլայ : Կը պարտաւորուի հաւատալ նաեւ թէ
Գաղղիան ալ սպառնալեքն աւելի բան մը պի-
տի չընէ, բայց միայն եթէ Ռուսիան ալ իւր
հետը ըլլայ : Սակայն Ռուսիան իւր կողմանէ
անհամբեր չէ պատերազմ ընելու : . . .

«Բայց որպէս և ըլլայ Գաղղիոյ քաղաքակա-
նութիւնը ու Ռուսիոյ հակամիտութիւնները
կամ ինչմանքէի իշխանասիրութիւնը, մեր կա-
ռավարութեան բռնելու ընթացքը բացայայտ
է : Պէտք է որ հանդիսատես ըլլամք և վախճա-
նին սպասեմք : Բանդի ամենեւին «պատճառ մը
չկայ որ ստակ մը ծախք ընեմք կամ մեր մէկ զին-
ուորին անգամ կեանքը վտանգի մէջ դնեմք,
պաշտպանելու համար զպապութիւնը և Վրագիւղ
թագաւորին աթոռը, կամ շարունակելու
համար Վաստիացւոց աղետալի և անգութ կա-
ռավարութիւնը Լոմպարտիայի մէջ» :

«Ընտոնի Սոփիսկա-Լուի լրագրոյն մէջ ևս
հետեւեալ խորհրդածութիւնները կը կարդամք :

«Ինչ որ կրնայ ուրանալ, թէ Վաստիան այն
պիսի ընթացք մը չունեցաւ որ արժանի ըլլայ

դրուած արծաթը նուիրական է. այն խաղուն
կրկնաբերի, նայէ անգամ մը բաղդը ինչպէս
կը յաջողի ինձի, հիմա բոլոր ոսկիները քովս կը
ժողովուին : Եւ ստուգիւ, այս վայրկեանին խաղա-
ցողներուն օժոցին վրայ դրուած ոսկիները ե-
կան Վերմանացիին առջիւ գտնուած կոյտին
հետ միացան : Եւ պետք սկսաւ տրտմիլ ու պա-
րոնին յաջողութիւնը ու դերակոմարին ձախոր-
դութիւնը բաղդատելով, բաղդին այս անհրաւ-
ութեանը վրայ կը բարկանար :

«Պարոն ՏՎրէմպէրի անոր խռովիլը նշմարելով,
երջանկութեանս վրայ կը նախանձն ըսաւ, լրբու-
թեամբ մը խնդալով :

Ինձի համար չէ, պարոն, այլ տառապեալի
մը համար է, զոր այդ ոսկիներուն մէկ մասը
կրնար միմիայն :

Ոչ, ստուգ է այդ խօսքը. մոռցրի էի որ դուն
զաղթականաց մէջ սուրբ Վրէնցիոս Պողոտեան
ես. ուրեմն պարոն, ինչո՞ւ դուն ալ չես խաղար
որ շահիս, դուն ալ ինձի պէս բաղդը քեզի
դրաւ : Բայց պարոն, խաղէն միշտ վախճած
ու զգոյշ կեցած եմ, ըսաւ Գաղղիացին : Ու-
րեմն ալ աւելի աղէկ է, առջի անգամ խաղա-
ցողի մը բաղդը կը յաջողի, ասիկա առած մըն է.
խաղա անգամ մը, նայէ ինչպէս դո՞ւ պիտի ըլլաս :

Բաղդի բարեացը ամենեւին չեմ վստահիր :
Չփնտռելուդ համար է :
Ստուգիլ :
Ուրեմն փորձը չըրած ինչո՞ւ կը նախադաշակես
Գուցէ կը կորսնցընեմ :

շատ զինուորներու ի կողմանէ արեւմտեան տէ-
րութեանց ։ Եւ այժմ տեղի կուտայ երկու տար-
բեր գանգատանաց , որոց ոչ մէկուն և ոչ միւ-
սոյն մէջ պարզերես կրնայ ներկայանալ ։ Այնչե-
զիւարեցաւ և աղէկ չվարուիր Փարիզի դաշնա-
դրութեան այն պայմանաց նկատմամբ , որոնք
Պանուբեան իշխանութեանց և Պանուբի աղատ
նաւարկութեանը կը վերաբերին ։ Իսկ ի մասին
Իտալիոյ զինուորական պահպանութեան , Աստ-
րիան յամառութեամբ կը դործէ ։ Բայց անոնք
իրարմէ խիստ տարբեր երկու խնդիր են ։ Բանդի
Փարիզի դաշնագրութեան գործը այն ամեն տէ-
րութեանց կը վերաբերի , որ ստորագրած են
նոյն դաշնագրութեան մէջ , Իսկ Իտալիոյ զին-
ուորական պահպանութեան խնդիրը միայն
Պաղիւնի և Աստրիոյ մէջ որոշուելու գործ մը
է ։ Բայց միայն եթէ գաղափարաց այսինքն
դաշնագրութեան պայմանաց բացատրութեան
վրայօք պատերազմ մը ունենամք , որուն Անգ-
ղիան ակնաւ զիտի չդնէ անշուշտ ։ Չեմք կար-
ծեր ամենեւին թէ ի մասին մեկնութեան պայ-
մանաց Փարիզի դաշնագրութեան , բարեկամա-
կան յարաբերութեանց դադարումն ըլլայ զե-
արգ և իցէ կերպիւն ։

Արիւնի Ռոմի լրագիրը վերջապէս կը յուսայ
թէ իտալական խնդիրը կրնայ բարեկամօրէն ու
բոլորովն , Ներկայ կացութեանը մէջ , այնպիսի
նշան մը չկայ , կրտս , որ հաստատուն կերպիւ
պատերազմ գուշակէ , և կը պարտաւորիմք հա-
ւատալ , կը յարէ , թէ գետնական բանակա-
սութիւնները կարող պիտի ըլլան հեռացնելու
զպատերազմը ։

Ինտոնէն հետեւեալ յօդուածը յուղարկած
են մէջ ի հրատարակութիւն ։

Այլեւանքները իրաւաւորն նախապաշարմանց հեթ ։

Այցեալ դարուն քաղաքագէտ երեւելի ան-
ձինքներէն մէկը կրտսր թէ ազգաց մէջ եղած
պատերազմը դադարեցաւ ու երբեք պիտի չնո-
րոգուի , և յետ այսորիկ պատմութիւնը միայն
առաջին ժամանակաց պատերազմներուն վրայօք
պիտի խօսի ։ Այս մարդարեւութեան ճշմարտու-
թիւնը հետզհետէ ապացուցուեցաւ ։ Իրաւոր
մաքառողաց մէջ յիշատակութեան արժանի է
Հոլլոուէյ բժիշկը , որ իւր հոգեկաւոր թէպէտեւ
պարզ դեղերովը (գեղահատք և սպեղանի) յաղ-
թանակաւ մարտնչեցաւ նախապաշարմանց և եխ-
առութեան հետ ։ Այս վերջինը անշուշտ մշտնջե-
նաւոր թշնամին է առողջութեան ամեն կրկնայից
մէջ ։ Յորմէ հետէ Հոլլոուէյ մտաւ ի միջադանն ,

Եթէ շահիս , ըսաւ Գերմանացին ։
Պաղիւնացին պատասխան չտուաւ , բայց ա-
նոր խօսքերէն ու առջեւի ոսկիներուն հետզհետէ
շատնալը տեսնելով սկսաւ վարանիլ , եթէ բա-
րեբաղդաբար քանի մը հարուած ընէր , բաւա-
կան էր իրեն , մէկ թալէր վտանգի դնելով մէկ
քանի վայրկեանի մէջ Ալեքիսիոսի հարկաւոր ե-
ղած ստակը կրնար ձեռք բերել ։ Տրոքէնքուր
խիստ մեծ փափաք ունէր խաղալու , վասնորոյ
ստակ հանելու գիտաւորութեամբ ձեռքը դըր-
պանը տարաւ , բայց քսակին մէջ խիստ քիչ
բան ըլլալը իմանալով իւր բաղձանքը չիրցաւ
կատարել , իւր հայրենակից աղքատներուն հա-
մար վերջին անգամ ըրած բաւական ծախքերէն
ետքը մնացած ստակը խստութեամբ հաշիւ ըրած
էր , ուսկէ եթէ քիչ մը բան վերցնելու ըլլար
եկամտից ու ծախուց հաւասարակշռութիւնը
կըխանգարէր , վեհանաձ ասպետը ամեն բան մտա-
ծութեամբ կրնէր , ուրիշներու բարիք ընելու
կըբաղձար , բայց սակայն իրեն անձնական
պարտքերն ալ չէր մոռնար , և չէր նմաներ այն
պիսեաց որոնք իրենց սրտատետեարց ստակովը
զեղխութիւն կրնեն , ուստի ձեռքը դըրպանին
մէջ դրած քսակին ինչ պարունակը քննեց ։
ու ընելու ամսական ծախքն ալ հաշուելով ու
հասկնալով որ խաղալը անհնար էր , հառաջանք
մը ըրաւ ։

Մնացորդը յաջորդ թուով ։
Թարգմանեաց ի գաղղկականէ
Գրիգոր Չիլիկեան ։

բժշկական հին արհեստը չդադարեցաւ անոր
հակառակելու ։ Բայց այս հանձարամիտ երեւելի
անձին թշնամիները կամայ ակամայ ընկճեցան ,
ստիպուած ըլլալով խոտովանիլ անոր տեսու-
թեանց (վիւ) համաձայն միութիւնը և երկու
տեսակ գեղաց բաւականութիւնը ։ Եւ այս կեր-
պիւ ընջուեցաւ վաղեմի սխալեմիտագրութիւնը
որ կրտսր թէ «դանագան հիւանդութիւնները
կըզգահանեն դանադան դեղեր» ։ Բայց յայտնա-
նշեցանուր կարծիքը համաձայնութեամբ կը
հաստատէ թէ այս երկու օգտակար գեղերը ա-
մեն տեղ տարածեցին այն բարիքը , զոր բժշկու-
թեան արհեստը և տաղանդը միաւորուելով ,
չնչցան երբեք ձեռք բերել ։

Շատալը անխելութիւն պիտի ըլլայ ի հաշիւ-
արկանել զհամեմատական տարբերութիւնը ի
մէջ այնոցիկ որ բժշկաց կըզիմեն անոնց խոր-
հուրդ հարցընելու ու անոնց օգնութիւնը փնտ-
ռելու , և ի մէջ անթիւ բազմութեանը , որոնք
ամեն օր կըգործածեն Հոլլոուէյի դեղերը իւրեւ-
միմիայն միջոց իրենց հարկաւորութեանցը՝ դա-
նադան տեսակ հիւանդութեանց մէջ ։ Այս մի-
այն կըխնդրէմք մեր ընթերցողէն , ենթադրելով
թէ կարողութիւն ունի ի գործ դնելու , որքիչ
ժամանակուան համար այցելութիւն մը ընե-
աշխարհիս չորս կողմը , թէ Լարուպիլ երկիրները
և թէ Հնդկաստանի լայնատարած բաղձամարդ-
դաշտերը որ այժմ արիւնշաթաթախ են , նմանա-
պէս Աստրալա , Նոր-Օւէլանտ , Նադալա-
կան Ովկիանոսին անթիւ կըզիմեն և հիւսիսային
ու հարաւային բոլոր մերիկան և պիտի տեսնե-
թէ քաղաքակրթեալ և վայրենի ժողովրդոց ա-
մեն դասերը կըգործածեն զիշեալ դեղերը ։
Այսպիսի ընդհանուր ծաւալման ուրիշ ինչ
սկզբունք մը կրնայ յատկապէս բաղձատուիլ
այս հզոր բաղձագրութեանը հետ , զոր հնարած
ու կատարելագործած է Հոլլոուէյ բժիշկը ։ Այն-
շուշտ չկայ ուրիշ սկզբունք մը ։ Ուրեմն թնդ-
տուէր որ այս սկզբունքը ևս քան զեւս յառա-
ջագիմելով յաղթէ իւր թշնամւոյն և իւր նպա-
տակը ձեռք բերէ , որ է «սխտացեալ մարդ-
կութեան ցաւերը թեթեւցնել» ։

ՓՈՒՈՒՄԷ ԱՌԱՍՈՒԱԾ
ՏԵՄԱՆ ԶԱՒԷՐԱՅ Ս. ՍՈՐԱՔԻԱՆ ։

Յաւալի է մեզ ազգային նոր ու տարաբաղդ-
կորուստ մը ևս դուժել մեր յարգոյ ընթերցո-
ղաց ։ Մեծապատիւ տէր Զակոբ Արապիան Սո-
րաքեան համբաւաւոր ազնիւ անձը , որ Բրու-
սիոյ և Ամերիկոյ Միացեալ Նահանգաց հիւ-
պատոսի պաշտօնը արժանաւորութեամբ կըվա-
րէր ի Յոպպէ և միանգամայն պատուաւոր հայ
վաճառական էր նոյն քաղաքին մէջ , երկարատեւ
հիւանդութենէ մը ետեւ , մօտ օրերս վախճանե-
ր է ի սուրբ Լորուսաղէմ , ուր վաճառ օգափոխու-
թեան գացած էր ։

Հանգուցեալ Սուրաքեան տէր Զակոբը ,
որ գրեթէ 50 տարեկան էր , թէ մերայնոց և
թէ օտարականաց առջև բարի համբաւ ստացած
էր , և իւր աղքատութեամբ , քաղցր բնաւո-
րութեամբ և ազգի ազգի բարեգործութիւնը
սիրելի և ակնածելի եղած էր ամենուն ։ Սուրբ
Լորուսաղէմի ուխտաւորները Զոպպէն անցնե-
լու ժամանակը՝ ամենքն ալ քիչ կամ շատ հա-
գուցելոյն մարդասիրութիւնները տեսնէր են և
միշտ գովութեամբ և յարգանք կը յիշատակեն
անոր անունը ։

«Զոպպի է որ Պերութէն մինչև Պամասիոս
(Համ) կառքով երթալու յատուկ ճանապարհ
մը կըջնուի , օսմանեան կառավարութեան մար-
դասիրական խնամքը ։

Այս ճանապարհին շինութեան սկսուելուն
հանդէսը մօտերս մեծ փառաւորութեամբ կա-
տարուեր է Պերութի մէջ , զոր մեր հայկազուն
յարգոյ թղթակիցը հետեւեալ կերպիւ կըզգէ ։

«Պերութէն մինչև Պամասիոս կառքով երթա-
լու ճանապարհին շինութիւնը մօտ օրերս սկսաւ
և նոյն օրը մեծ տօնախմբութեան և ուրախու-
թեան օր մը եղաւ Պերութի բոլոր բնակչաց
համար , որոնք դրատունին և խանութիւն գո-
ցելով , քաղաքէս քառորդ մը հեռու Փշապիւլ
քառած տեղը գացին , ուսկից սկսաւ ճանա-
պարհին շինութիւնը ։ Եւ նոյն տեղը մեծ շքեղու-
թեամբ զարդարուած էր այն օրը հոգատարու-
թեամբ որ Իէրթուի գաղղկացի կոմսին , որուն
յանձնուած է այս ճանապարհին շինութեան
վերատեսչութիւնը , և փառաւոր հացկերոյթ
մը եղաւ այս բարեպատեհ առթիւ , ուր ներ-
կայ էին Պերութի կուսակալ փեմափայլ Խուր-
շիտ փաշան , նոյն նահանգին տու.մարախալը , մե-
ծադոյ Սէֆերեան տէր Պետրոս մաքաւոյետը և
ուրիշ զինուորական և քաղաքական երեւելի
պաշտօնատարք , նմանապէս բոլոր հիւպատոս-
ները և եւրոպացի դիւսաւոր վաճառականք , սե-
ղանաւորք և այլն , որոց թիւը 200 հոգիի կըհաս-
նէր ։ Եւ բոլոր պատուները սեղանին վրայ դրուե-
ցան , փեմափայլ փաշան առաջարկեց գինի խը-
մել , (թէպէտեւ ինքը փոխանակ գինւոյ օշարակ
խմեց) ի կենդանութիւն օգոստափառ Սուր-
թանին , Պաղղիոյ կայսեր և Նիզիոյ թագուհւ-
ւոյն ։ Այս առաջարկութիւնը ջերմեանդու-
թեամբ ընդունուեցաւ , և սեղանակիցները
փութացան աղաղակելու կիցցէ Սուրթանը ։

«Նալը լմընալէ ետեւ , փեմափայլ փաշան ըն-
կերութեամբ մօտիւ տը Իէրթուի կոմսին և բո-
լոր հանդիսականաց հետ , ի ձայն զինուորական
նուագարանաց , ճանապարհին շինութիւնը սկսե-
լու տեղը գնաց և բերէ մը (գաղմա) ձեռքը առ-
նելով , աղօթեց և հօղը փորեց քիչ մը ։ Այս
արարողութենէ ետեւ , հանդէսը վերջացաւ , և
շինութիւնը նոյն օրէն սկսեալ մեծ գործունէու-
թեամբ յառաջ երթալու վրայ է ։

«Պերութ քաղաքը՝ որ ըստ ամենայն մատին
մեծ յառաջադիմութիւն ըրած է և անոր առեւ-
տուրը օրըստօրէ ընդարձակուելու վրայ է , ան-
շուշտ այս նոր ճանապարհին պատճառաւ ևս
առաւել պիտի ծաղկի և յաջողութիւն պիտի
գտնէ ։ Սուտի շատ կըցաւիմք որ այսպիսի քա-
ղաքի մը մէջ մերտցնեայ վաճառականներէն և
արհեստաւորներէն շատ քիչ կըգտնուին» ։

«Սորեայ (Բարաշամ) մաքսատանց տեսուչ
մեծադոյ Սէֆերեան տեսաւ Պետրոսի վրայօք ,
որուն հաստատ բնակութիւնը Պերութ է , միշտ
գովութիւններ կըզգեն մեզ ի մասին անոր գոր-
ծունէութեանը , խոհեմութեանը և խաղա-
ղասէր բնաւորութեանը , այսինքն առանց մաք-
սատանց օգտիցը վնաս մը հասցնելու կամ լաւ
ևս է ըսել մաքսատանց օգուտները հոգալով ,
միանգամայն վերջին ձգամբ կաշխատի , զանա-
զան վաճառականաց օրինաւոր օգտիցը չըպչիլ և
գոհ ընել զանոնք իւր ձեռքէն եկածին չափ ։

Այս ազնիւ ընթացքին պատճառաւ է որ վա-
ճառականները ըստ մեծի մասին գոհ և շնորհա-
կալ են իւր մաքսապետութեանէն և ամենքն ալ
կըփափաքին անոր բարձր պաշտօնին երկարա-
ձգութիւնը տեսնելու ։

«Պերութէն կըզգն մեզ նաեւ թէ կաղանդին
երկրորդ օրը և հետեւեալ օրը այնչափ սաստիկ
հով և սաստիկ ալեկոծութիւն պատահէր է նոյն
քաղաքը և գրեթէ բոլոր Սորեայ ծովածոցե-
լը , որոց նմանը 20 տարիէ ի վեր պատահած չէ
եղեր ։ Պերութի նաւահանգիստը 8 հատ եւրո-
պական մեծ նաւեր կըգտնուէին , ամենքն ալ
յամաքը ինկեր և խորտակուեր են ։ Այս նաւե-
րէն երկուքը հանքածուխ բեռնաւորուած Նիզ-
իոյէն եկած էին և միւսները ջորեն կամ գա-
րին բեռնաւորուելու համար Լարուպիէն նոր հա-
սած են եղեր ։ Այս նաւաբեկութեւ ժամանակ
անգղիացի նաւապետ մը և նաւաստի մը խղ-
ղուեր են Հայֆայի և Արեւիկի նաւահանգիստ-
ները , նմանապէս Սայտայի և Սուրի առջև 15ի
չափ մեծ և պղտիկ նաւեր խորտակուեր և քանի
մը նաւաստի ևս խղղուեր են ։

